

anuario de estudios medievales

Volumen 49/1

enero-junio 2019

Barcelona (España)

ISSN: 0066-5061

MONOGRÁFICO:
"MESTRE VICENT ÉS ACÍ":
PRESENCIA I FORTUNA D'UN PREDICADOR MEDIEVAL

MINISTERIO
DE CIENCIA, INNOVACIÓN
Y UNIVERSIDADES

CSIC

CONSEJO SUPERIOR DE INVESTIGACIONES CIENTÍFICAS

UNA QÜESTIÓ DE LòGICA EN UN SERMÓ DE SANT VICENT FERRER.
EL TRACTAT *DE SUPPOSITIONIBUS* COM A EINA INTERPRETATIVA*

*A LOGICAL QUESTION IN A SERMON OF SAINT VINCENT FERRER.
THE TREATISE DE SUPPOSITIONIBUS AS AN INTERPRETATIVE TOOL*

JOSEP E. RUBIO
Universitat de València
<http://orcid.org/0000-0002-0778-3293>

Resum: En els sermons de sant Vicent Ferrer, les referències a qüestions filosòfiques ocupen un lloc secundari i subordinat al missatge moral. No obstant això, són prou freqüents i posen de manifest l'alta formació escolàstica del predicador valencià. En un dels sermons trobem un incís que explica una aparent anomalia gramatical en un passatge bíblic; una breu explicació que cobra sentit a partir del contingut del tractat sobre les suposicions dels termes escrit per sant Vicent en els seus anys de formació com a mestre de lògica. Una prova que els seus sermons no es poden entendre plenament sense tenir present les doctrines filosòfiques que sostenen el discurs teològic.

Paraules clau: sant Vicent Ferrer; lògica medieval; *De suppositionibus*; filosofia escolàstica i predicació.

Abstract: In the sermons of Saint Vincent Ferrer, references to philosophical questions occupy a secondary, subordinate position to the moral message. However, they are quite frequent and show his high level of scholastic training. In one of the sermons we find an insert that explains an apparent grammatical anomaly in a biblical passage: a brief explanation that makes sense drawing on the content of the treatise on the suppositions of the terms written by Saint Vincent during his years of training as a teacher of logic. This proves that his sermons cannot be fully understood without taking into account the philosophical doctrines that support theological discourse.

Keywords: Saint Vincent Ferrer; medieval logic; *De suppositionibus*; scholastic philosophy and preaching.

SUMARI

1. La filosofia, serventa díscola de la predicació.– 2. El tractat *De suppositionibus*, clau per a la resolució d'un problema gramatical en un sermó.– 3. La suposició material i el gènere neutre: un debat amb el nominalisme.– 4. Conclusions.– 5. Bibliografia citada.

1. LA FILOSOFIA, SERVENTA DÍSCOLA DE LA PREDICACIÓ

En els estudis sobre sant Vicent Ferrer, un dels aspectes que ha guanyat terreny en els darrers decennis ha estat el del seu pensament filosòfic.

---

* Aquest estudi s'emmarca en una recerca duta a terme en el marc del projecte finançat pel Ministeri de Ciència, Innovació i Universitats "La cultura literària medieval i moderna en la tradició manuscrita i impresa (VI)", Ref. FFI2017-83960-P (AEI/FEDER, UE).

Citation / Cómo citar este artículo: Rubio, Josep E. (2019), *Una qüestió de lògica en un sermó de sant Vicent Ferrer. El tractat De suppositionibus com a eina interpretativa*, "Anuario de Estudios Medievales" 49/1, pp. 243-259. <https://doi.org/10.3989/aem.2019.49.1.09>

Copyright: © 2019 CSIC. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) License.

Durant segles, els dos tractats escrits per Vicent Ferrer durant l'etapa de formació abans d'accedir al grau de mestre en teologia (la *Quaestio de unitate universalis* i el *De suppositionibus*) es consideraren perduts, fins que en l'any 1909 van ser editats per Pierre Henri Fages, a partir d'un manuscrit conservat al Convent dels Dominics de Viena¹. D'aleshores ençà, noves edicions i estudis sobre el contingut d'aquests textos han posat de relleu l'aportació del jove dominic valencià a la filosofia del segle XIV². Especialment en el camp de la lògica resalta la novetat introduïda pel *De suppositionibus* (datat entorn de 1372), un escrit en el qual l'autor manifesta no sols un profund coneixement dels debats dialèctics en boga a les universitats, sinó també una fina capacitat d'anàlisi en un jove d'uns vint-i-dos anys capaç de fer propostes que, en molts aspectes, avancen solucions que seran adoptades per la semàntica del segle XX.

Com ja és sabut, però, a partir de 1398, després d'una greu malaltia, Vicent Ferrer dedicarà gairebé tots els seus esforços a la tasca apostòlica de predicació com a *legatus a latere Christi*. L'amplitud i la significació de la seua obra homilètica ha posat doncs en el centre l'aspecte penitencial de la figura del predicador, mogut per la urgència de la conversió universal davant la imminència de la fi dels temps. El Vicent Ferrer filòsof quedaria relegat a una etapa anterior, de la qual, no obstant això, romandrien petjades en els seus sermons. Aquests respondrien a un programa estrictament moralitzant la finalitat del qual sembla clara: moure l'auditori a l'abandó d'unes actituds i comportaments estesos en la societat del moment i que són un obstacle per a la salvació de l'ànima. Els coneixements filosòfics, el "saber especulatiu", formarien part

---

¹ Ferrer, *Oeuvres*, ed. Fages, 1909. El manuscrit emprat per a aquesta edició és Viena, Dominikanerkonvent, 49/71. Del *De suppositionibus* se'n conserven dos més, un a Madrid (Biblioteca Nacional, 3368) i un altre a Pavia (Biblioteca Universitària, 365). Amb posterioritat, John Trentman va fer una edició tenint en compte els tres manuscrits (Ferrer, *Tractatus*, ed. Trentman 1977a), la qual, segons Adolfo Robles, no arriba a ser una edició crítica (Ferrer, *Tratados filosóficos*, ed. Forcada, Robles 1987, p. 13). Vicente Forcada corregeix el text de Trentman i n'ofereix una traducció al castellà (Ferrer, *Tratados filosóficos*, ed. Forcada, Robles 1987). Finalment, tenim l'edició de José Àngel García Cuadrado, que pren com a text llatí l'editat per Trentman amb les correccions incorporades per Forcada i Robles, acompanyada també d'una traducció al castellà (Ferrer, *Tratado*, ed. García Cuadrado 2011). García Cuadrado serà el responsable de l'edició crítica del tractat (amb una traducció a l'anglès de Robert D. Hughes), que es troba en avançat estat de preparació en la col·lecció "Bibliotheca Philosophorum Medii Aevi Cataloniae" de l'editorial Obrador Edendum, que ja va publicar l'altre tractat filosòfic vicentí, la *Quaestio de unitate universalis* (Ferrer, *Quaestio*, ed. Fidora, Zonta 2010). En aquest article citarem el text llatí del *De suppositionibus* segons l'edició més recent i fiable disponible en l'actualitat, la de García Cuadrado (Ferrer, *Tratado*, ed. García Cuadrado 2011).

² Vegeu, a més de la bibliografia més específica sobre el *De suppositionibus* que esmentarem més avall, les aclaridores i actualitzades pàgines que al pensament filosòfic del nostre autor en el context del debat sobre la naturalesa de l'universal dedica Alexander Fidora (Ferrer, *Quaestio*, ed. Fidora, Zonta 2010, pp. 16-77).

d'aquest llast o cants de sirena que enganyen el bon cristià i l'allunyen del camí recte fins a portar-lo a la perdició.

El panorama que acabem de dibuixar pel que fa a la relació de la predicació vicentina amb el saber especulatiu obté confirmació en molts passatges dels sermons. Per posar-ne un exemple: al sermó CLXXV del sermonari de la Seu de València, de tema *Respiciens Jesus in discipulos dixit* (Mt. 18, 15), la part inicial d'introducció al tema desenvolupa la idea que la predicació ha de centrar-se en allò que és útil per a la salvació, bo i deixant de costat els continguts massa teòrics referits a les ciències i al coneixement científic³. El tipus de coneixement que necessita el cristià per a salvar-se es troba en les regles morals de comportament (*com se deuen avisar e regir*), no en les arts liberals. Jesús, que coneixia totes les ciències, mai no va predicar sobre aquestes, sinó sempre coses *útils* per mostrar el camí de salvació. El mateix, doncs, ha de fer el predicador, com a bon imitador de Jesús⁴. La postura vicentina davant l'extensió de la lectura de textos de filòsofs pagans entre les elits laiques, que bé es pot qualificar de "rigorista" (si més no, comparada amb l'actitud més oberta d'un company d'hàbit com Antoni Canals, traductor de Sèneca al català), incideix en la mateixa idea, fonamentada en una postura que va més enllà de l'àmbit purament pastoral i que s'inscriu en un debat teològic candent a finals de l'edat mitjana: la saviesa pagana no salva perquè, per començar, els filòsofs antics són condemnats a l'infern⁵.

Tot això no impedeix, com ja hem dit, que als sermons de sant Vicent es troben petjades de la seua formació filosòfica o referències al saber especulatiu. Sovint, com és obvi, per a criticar-lo i erigir-lo en la cara fosca de l'autèntic coneixement, en l'antítesi de la vertadera saviesa salvífica. El *Sermo unius confessoris et septem arcium spiritualium* n'és paradigmàtic: cada art liberal profana esdevé símbol o semblança d'una contrapartida espiritual que posa la fe i el comportament moral recte en el lloc del coneixement teòric⁶.

³ Ferrer, *Sermons*, ed. Schib, 1984, vol. V, pp. 213-217.

⁴ "Aquell sant propheta Ysaïes, prophetizant de Jesuchrist e de la sua doctrina, dix: «*Ego Dominus [Deus tuus docens te utilia, gubernans te in via quae] ambulas*» (Ysa., XLVIII° ca^o). *Utilia* diu; no diu cuoses, mas profitoses, axí com ara la fe cristiana. *Item*, com devem corregir nostres peccats. *Et ideo utilia*, e no cuoses, car cert és que Jesuchrist sabie totes les creatures quantes eren e són e seran en lo món, e quantes steles e quants dies eren stats, són e seran, e totes les set arts liberals, gramàtica, lògica, etc. Mas jamés preycà de aquestes coses, quantes steles ha en lo cel, etc. No-u dix, ne quinya virtut han ne quins moviments han, no, *set utilia*, les coses de la fe, e com se deuen avisar e regir, e com la creatura entre en paraís, e com veu a Jesuchrist, e quanta sciència haurà, més que degun philòsof no n'hagué. E per ço Jesuchrist no mostrà sinó coses comodioses e morals, com devem anar a paraís. *Ideo dicit tema «respi-ciens...»* » (*Ibidem*, p. 213).

⁵ Vegeu Rubio 2009.

⁶ Vegeu Ysern 1998-1999.

Però la filosofia (entesa com un conjunt de sabers especulatius que inclouen la lògica, la ciència natural o la cosmologia) està present també en un cert grau com a serventa de la teologia, com un element més, entre altres, que ajuden a explicar els continguts morals i de fe que constitueixen el vertader nucli del sermó. Segons la divisa *philosophia ancilla theologiae* el saber mundà adquireix un valor merament instrumental i al servei del saber suprem, la teologia, entesa pel nostre predicador essencialment com l'estudi del text bíblic. Aquest paper ancil·lar de la filosofia permet un ús discret i limitat per a subratllar les veritats de fe, però mai l'autoritza a ocupar el primer pla de la predicació, com queda clar en el sermó XXVII dels predicats a València en la Quaresma de 1413, on es recomana expressament: *no fundar en raons filosoficals; bé vos ne podeu servir, mas no fer los sermons de matèries filosoficals. Jamés no-t convertirieis*⁷.

Conseqüent amb aquestes premisses, el predicador valencià introdueix en els seus sermons referències esparses a elements filosòfics de lògica, de metafísica o de ciència “de naturales” com a mostra de la seua formació intel·lectual, però sempre limitats a un ús discret que dona suport a una veritat de fe o a una interpretació al·legòrica en clau d'actuació moral pràctica⁸. En concret, i per tornar als seus *Escrits filosòfics*, la qüestió que es planteja és si seria possible trobar traces dels temes i de les preocupacions especulatives dels seus anys d'estudi de filosofia en els sermons. Adolfo Robles afirma clarament que

---

⁷ Ferrer, *Sermons*, ed. Sanchis 1973, p. 29. Al mateix sermó, una mica abans, deixa clar que el cristià no es pot casar amb la filosofia, sinó que ha d'aprofitar-se'n temporalment i després abandonar-la:

“Filosofia ha haüts cinc marits: Anaxàgoras, Plató, etc., e aquells filòsofs se donaven de tota la vida a filosofia. Per ço són apellats marits. Emperò, la u que és darrer, no és marit: lo cristià és, que no l'ha, la filosofia, per muller: no estar tota la vida ab ella, mas com ve en un cas, en una declaració que se'n pot ajudar, servisca-se'n, puis giten-la defora. Bé és desconeixent lo religiós que la pren per muller: per ço les set arts liberals són apellades serventes de taulegia” (*ibidem*, p. 27).

La semblança entre la filosofia i una “amant” ocasional amb qui no estem obligats per cap compromís ferm (i que, per això, pot ser aprofitada i després abandonada sense cap remordiment) fa pensar en el conegut passatge de l'epístola LXX de sant Jeroni on justifica les cites dels autors pagans a partir d'una interpretació del fragment del Deuteronomi en què Jahvè autoritza els jueus a casar-se amb les esclaves dels pobles conquerits després de sotmetre-les a un ritual (Dt. 21, 12-13). Per a sant Jeroni, la filosofia pagana és l'esclava conquerida amb qui el cristià es pot casar, sota certes condicions. En el cas de sant Vicent, la postura sembla ser molt més rigorista en prohibir expressament un matrimoni entre el cristianisme i la saviesa pagana, i establir la relació entre tots dos més aviat en els termes d'una altra famosa interpretació al·legòrica d'un passatge bíblic al respecte, la de sant Agustí a propòsit d'Èxode 3, 22, on Jahvè autoritza les dones israelites a espoliar els tresors de les seues veïnes egípcies abans de partir cap a la terra promesa. Per al nostre predicador, la qüestió de l'aprofitament de la filosofia es contempla com un espoli legítim més que no pas com un matrimoni de conveniència. Sobre aquests intents de justificar l'ús instrumental de la saviesa pagana en els primer autors cristians vegeu Vàrvaro 1983, pp. 35-42.

⁸ Vegeu Rubio 2007.

sí: en referència als dos tractats de joventut, la *Quaestio de unitate universalis* i el *De suppositionibus*, considera que *son la base de su actuación posterior y de su misma predicación. Con frecuencia en los sermones van surgiendo principios filosóficos tratados en estos escritos suyos o muy relacionados con ellos*⁹. Esbrinar en quins punts concrets es troben aquestes referències i quin paper auxiliar juguen en la predicació podria fer llum sobre alguns aspectes de l'obra homilètica vicentina, com ara la relació amb l'auditori (entre el qual, sens dubte, devia haver persones amb formació intel·lectual)¹⁰ o certes estratègies comunicatives de l'orador¹¹. Per altra banda, no és gens estranya aquesta presència d'elements filosòfics en els sermons si tenim en compte la formació escolàstica d'un teòleg medieval, que havia de passar per uns anys d'estudi obligatori de filosofia abans d'accedir als estudis teològics.

2. EL TRACTAT *DE SUPPOSITIONIBUS*, CLAU PER A LA RESOLUCIÓ D'UN PROBLEMA GRAMATICAL EN UN SERMÓ

A continuació ens centrarem en un fragment molt concret d'un sermó vicentí que pot ser interpretat a la llum d'aquesta presència de material provinent dels escrits filosòfics del dominic en la predicació. No sempre és fàcil trobar la referència original d'on parteix el predicador, perquè normalment no l'enuncia en forma de cita explícita; a més, el mateix caràcter condensat i incomplet de les *reportationes* desfigura i oculta encara més el que, probablement, era en el sermó oral original una referència molt més clara. Al marge d'unes poques cites expresses i ben identificables, com la recurrent definició de veritat d'Isaac Israelí popularitzada per St. Tomàs *veritas est adaequatio rei et intellectus* (entre altres *regles de filosofia*, com diu el predicador), la major part dels referents filosòfics i culturals de sant Vicent ocupen un espai molt més intersticial en la construcció del sermó, sovint amagats en el fonament del text. El repte al qual s'enfronta l'estudiós és, precisament, el de treure a la superfície i reconstruir un material que, esmicolat i disseminat, pot passar fàcilment desapercebut enmig d'una frase llatina de vegades truncada.

És el cas d'un passatge que trobem al sermó *Induite vos armaturam Dei*¹². El tema, pres del capítol 6 de l'epístola de sant Pau als Efesis, dona peu a una interpretació al·legòrica de les armes amb què s'ha de munir el

⁹ Robles 1996, p. 20.

¹⁰ Com afirma Tomàs Martínez, "ni la predicació vicentina és tota exempta de certs elements cultes recurrents, ni tampoc tot el seu públic manca de formació" (Martínez 2002, p. 126).

¹¹ Vegeu Rubio 2007.

¹² Ferrer, *Sermons*, ed. Schib 1977b, pp. 263-268.

cristià per defensar-se dels enemics. Aquest és l'inici de la reportació escrita del sermó:

Sent Pau, axí com vos diguí hir, pus que nos hac avisats contra los tres enemichs, veus que ara nos avise quinyes armes devem prendre contra los enemichs. E veus com les posa: "*Stote ergo succinti in veritate et induite lorica[m] justicie, calciati pedes in preparacionem evangelii pacis, in omnibus sumentes scutum fidei, ut possitis omnia tela nequissimi extinguere, et galeam salutis accipite et gladium spiritus quod est verbum Dei*". E pose-y sis armadures, per ço que siam ben forts armats per batallar. Mas veus què volen dir, per tal que'u entenats. E diu que'ns armem, *primo*, de castimònia integral; *secundo*, de penitència virtual; *tercio*, de paciència general; *4º*, de credència divinal; *Vº*, de confiança supernal; *sexto*, de oració devotal¹³.

El darrer apartat de la *divisio thematis* relaciona, de manera al·legòrica, l'espasa (*gladius spiritus*) amb l'oració com a arma espiritual contra els dimonis i contra els homes. El passatge de l'epístola paulina en què es basa el sermó (Ef. 16, 14-17) és ben conegut i es presta a aquest tipus d'exegesi. En arribar al darrer punt, però, sembla que ens topem amb una incorrecció gramatical en el text llatí de la Bíblia Vulgata, que el predicador es veu obligat a explicar:

Dico, VIº, que nosaltres nos devem armar de oració devotal. E per ço diu "*et gladium spiritus, quod est verbum Dei*". Mas ací dirie algú: "Inconvenient hi ha de gramàtica, o fals llatí. No deuria dir '*qui est*'? *Quia hic gladius est masculini generis, et 'quod' est neutri*. Donchs, no està bé, açò", e raurie-s'ho. O, qui-t tallave la mà! Car lo '*quod*' *non refertur ad rem, set ad vocem*¹⁴.

L'incís remet, en principi, a una qüestió gramatical bàsica: el gènere que hauria de tenir el pronom relatiu. Si l'antecedent (*gladius*) és de gènere masculí, el relatiu també hauria de ser-ho, i per això hom esperaria un *qui* en lloc d'un *quod*, que és de gènere neutre. No cal ser un expert en llatí per fer aquesta correcció, i així, l'objecció s'alça immediatament en forma de veu crítica anònima (*dirie algú...*), un recurs força present en els sermons vicentins, com va posar de manifest Josep Miquel Sobrer¹⁵. En realitat, la presència d'una veu que plantege objeccions, d'un contendent dialèctic que pose a prova els arguments del predicador, és una necessitat inherent al mateix sistema

¹³ *Ibidem*, p. 263.

¹⁴ *Ibidem*, p. 267.

¹⁵ Sobrer 1985.

escolàstic de la *quaestio* i de la *disputatio*, que impregna tota la manera de pensar i de procedir dialècticament d'aquests teòlegs formats a la universitat. L'oponent en la disputa és l'altre necessari (real o virtual) perquè la veritat que enuncia el mestre puga ser posada a prova i resultar victoriosa en el combat dialèctic¹⁶. En aquest cas, la qüestió tractada, per bé que gramatical, deu ser suficientment important per a provocar que el predicador li dedique atenció abans d'entrar en l'exegesi moral del passatge. I és que, també, l'exegesi textual a les escoles medievals passava, primerament, per un comentari gramatical del text per tal d'esbrinar la seua correcció. I ací som davant del text sagrat, no de qualsevol text: canviar-ne una sola coma pot ser problemàtic.

Sant Vicent ha de posar ací en funcionament, doncs, tot el seu bagatge intel·lectual com a teòleg, que inclou coneixements superiors no sols de gramàtica, sinó també de filosofia. I el que sembla una qüestió purament de gramàtica normativa és, en realitat, una mica més complicada i s'ha de resoldre amb la lògica, com posa de relleu la breu i condensada resposta del mestre que “determina la qüestió” amb aquestes paraules: el relatiu neutre és correcte en aquest cas perquè *lo ‘quod’ non refertur ad rem, set ad vocem*.

La clau per entendre què significa exactament açò ens la pot donar, precisament, el tractat vicentí sobre la suposició dels termes. La propietat atribuïda als termes de “suposar” (en llatí *supponere*) implica, segons l'etimologia de la paraula llatina, que poden “posar-se en lloc” d'una altra cosa; així, la suposició s'acosta a la noció moderna de referència o de denotació. La reflexió sobre aquesta propietat dels termes es desenvolupa en la lògica a partir del segle XII per tal de resoldre una sèrie de problemes que no obtenien resposta en els tractats de l'*Organon* aristotèlic. És una de les aportacions de l'anomenada *logica modernorum*, en la qual es diferencien dues propietats principals dels termes, entre d'altres: la *significatio* i la *suppositio*. La primera es correspon amb la definició del terme pres aïlladament, fruit d'una primera “imposició” o atorgament de significat arbitrari (*ad placitum*): per exemple, “l'home és un animal racional”. “Home” *significa* “animal racional”. La paraula adquireix aquesta significació per imposició dels parlants de la llengua en qüestió. El mateix terme “home”, però, pot referir-se a realitats diverses segons la suposició que assumeixca en diversos enunciats (i ací veiem ja una diferència fonamental entre la *significatio* i la *suppositio*: la primera es dona en el terme aïllat i la segona només en el context d'un enunciat). Així, “home”, per bé que sempre *significa* el mateix, no *suposa* pel mateix (*supponere pro* és el terme tècnic que fa servir el llatí escolàstic) en frases com “aquell

---

¹⁶ Sobre la importància d'aquesta tècnica de la disputa en el pensament medieval, vegeu Weijers 2013.

home corre”, “l’home és una espècie” o “home és un substantiu masculí”. En el primer cas, es refereix a un individu concret; en el segon, a un terme lògic de segona intenció (o a un universal abstracte); en el tercer, de manera autoreferencial, a la mateixa paraula “home”¹⁷.

Els exemples, presents en tots els tractats medievals, representen tres tipus de suposició diferents: la *suposició personal* (*homo currit*, on el terme *homo* suposa per un individu), la *suposició simple* (*homo est species*, on suposa per un concepte lògic) i la *suposició material* (*homo est nomen*, o *homo est bisyllabus*, on suposa per una paraula). Doncs bé: el *non refertur ad rem sed ad vocem* de sant Vicent apunta al fet que cal entendre l’antecedent del relatiu *quod* en suposició material, ja que els termes que suposen materialment fan referència *ad vocem* o *ad scriptum*, als sons o a la paraula en el seu sentit material.

Així ho diu sant Vicent en el seu tractat. La seua classificació de les suposicions té en compte diversos criteris, i un dels principals és la divisió material-formal aplicada al terme. Aquest té una suposició formal *quando ergo terminus supponit pro illo quod formaliter significat, scilicet, ex impositione nostra*¹⁸. *Homo* formalment significa l’essència de l’home i cada cop que el terme compareix com a subject en un enunciat referit a aquest significat –imposat pels parlants per convenció–, llavors té una suposició formal. Per contra, quan el mateix terme suposa pel que és ell mateix essencialment (per la seua materialitat com a veu, per la paraula en sí), llavors té suposició material:

Quando autem supponit pro illo quod materialiter significat, scilicet, inquantum est vox, dicitur suppositio materialis, ut hic: *homo est nomen, homo profertur, homo est bisyllabum*. Et hoc totum est de intellectu ipsius Sancti Doctoris, super primo *Perihermeneias*, ubi sic dicit: in ista locutione: *curro est verbum, curro non sumitur formaliter secundum quod eius significatio refertur ad rem, sed secundum quod materialiter significat ipsam vocem quae accipitur ut res quaedam*¹⁹.

¹⁷ Sobre la reflexió al voltant de les propietats dels termes en la lògica medieval vegeu De Rijk 1982. Sobre la suposició en la lògica de sant Vicent Ferrer, a més de la introducció a Ferrer, *Tratado*, ed. García Cuadrado 2011 (amb una extensa bibliografia a les pp. 306-310), vegeu Beuchot 1995, pp. 51-72. Una bona explicació de la importància de la teoria medieval de la suposició en relació amb els problemes de la lingüística actual es pot trobar a Ducrot 1976 (amb unes interessants pàgines dedicades específicament a sant Vicent: *Ibidem*, pp. 217-227). Vegeu també, en aquest sentit, López García 1996.

¹⁸ Ferrer, *Tratado*, ed. García Cuadrado 2011, p. 252

¹⁹ *Ibidem*, p. 252-254. L’autoritat del “Sant Doctor” que cita Vicent Ferrer és sant Tomàs d’Aquino.

Veiem clarament que front a la suposició formal, en la qual el terme *refertur ad rem*, en la material aquest *refertur ad vocem*. El vocabulari i les mateixes expressions que trobem ací són les que apareixen al passatge del sermó vicentí, la qual cosa ens confirma que, per tal d'interpretar-lo correctament, ens hem de moure, més que no en un terreny estrictament gramatical, en aquest terreny lògic de la teoria de les suposicions. El que sant Vicent diu al sermó és doncs que el terme *gladium*, en l'enunciat *et gladium spiritus, quod est verbum Dei*, posseeix suposició material i, per tant, es refereix no a cap espasa, ni concreta i específica (llavors estaria en suposició personal) ni com a concepte (llavors estaria en suposició simple) –en tots dos casos, dintre del que seria una suposició formal–, sinó que cal prendre'l en la seua materialitat, com a la paraula en sí: l'enunciat es podria reescriure com “la paraula ‘*gladium*’ ací cal entendre-la en el sentit de ‘*verbum Dei*’ ”.

3. LA SUPOSICIÓ MATERIAL I EL GÈNERE NEUTRE: UN DEBAT AMB EL NOMINALISME

Resta llavors esbrinar la qüestió del gènere gramatical. Per què, si és un substantiu masculí, adopta en aquest cas el gènere neutre? Evidentment, el motiu d'aquesta aparent anomalia normativa rau, precisament, en el fet que el terme és pres en suposició material. De nou citant sant Tomàs i el seu comentari al *Perihermeneias*, sant Vicent explica que els termes en suposició material es prenen com a noms. Però, afegeix, com a noms de gènere neutre:

Notandum autem quod omnis terminus sumptus materialiter, ut sic sumitur, habet vim nominis, ut cum dicitur: *curro est verbum*, subiectum huius propositionis hic sumptum in vi nominis supponit suum significatum materiale cui inest hoc praedicatum verbum. Et hoc est de intellectu Sancti Doctoris, qui super primo *Perihermeneias* dicit haec verba: tam verba quam omnes orationes partes, quando ponuntur materialiter, sumuntur in vi nominum. Sed sciendum quod non sumuntur tales termini in vi cuiuslibet nominis indifferenter, sed in vi nominum substantivorum et neutri generis²⁰.

En la proposició *curro est verbum* el subjecte gramatical, *curro*, té suposició material i es refereix al terme pres llavors com a substantiu, no com a verb en primera persona de singular (ja que, aleshores, no podria ocupar gramaticalment la posició de subjecte de l'oració). L'oració és correcta només

---

²⁰ *Ibidem*, p. 256.

si prenem *curro* com a substantiu, i això és possible gràcies a que es considera en suposició material. Sant Vicent especifica, a més, que aquests termes presos com a substantius ho han de ser en gènere neutre. Aquest detall, que és la clau de volta del que discuteix en el passatge del sermó, és molt important: la regla gramatical *omnis dictio materialiter sumpta est neutri generis* sembla ser aprofitada per un cert corrent lògic, derivat del nominalisme, per a justificar la seua peculiar teoria de la suposició. Segons Alain de Libera, es tracta d'una tesi característica de l'escola buridanià²¹. Joan Buridà (1300?-1358?), deixeble d'Occam i mestre a París, porta la tesi nominalista fins a les darreres conseqüències en el seu tractament de la suposició, i això implica assimilar la suposició simple a la material. En efecte: front al terme pres en suposició personal, que es refereix als individus, tant la material com la simple es refereixen simplement als mots (*ad vocem*). Per a Buridà, tant en *homo est species* com en *homo est bisyllabus*, el terme *homo* suposa per si mateix, ja que els universals (com ara l'espècie) no tenen, per a un nominalista, cap altra existència que la merament lingüística: en el cas de *homo est species* el subjecte no suposa, conseqüentment, per cap entitat mental, ésser intencional o realitat extramental²².

La regla gramatical que explica el gènere neutre dels mots presos en suposició material (estesa als mots en suposició simple per l'escola buridanià) és, doncs, incorporada en aquesta reflexió sobre les suposicions dels termes, en una mostra més de la interacció contínua entre lògica i gramàtica que es dona en els estudis a les Facultats d'Arts de les universitats medievals. Sant Vicent, com hem vist, també hi fa referència, com era esperable; però entra en polèmica i es desmarca de certa interpretació "radical" d'aquesta regla. La precisió és interessant, perquè sembla inscriure's en un debat doctrinal d'abast més ampli. A continuació del fragment citat més amunt, afegeix:

---

²¹ En l'anàlisi de l'assimilació que sembla establir-se entre les suposicions material i simple en la *Perutilis Logica* d'Albert de Saxònia, deixeble de Joan Buridà, Alain de Libera identifica "une thèse caractéristique de l'école buridanienne qui, selon le témoignage de Jean Dorp, admettait la règle grammaticale selon laquelle «tout mot pris matériellement est du genre neutre»" (Libera 1991, p. 20). La tesi és represa per Albert de Saxònia en el seu tractat d'aquesta manera: "Verum est tamen quod hic terminus *homo* materialiter sumptus est neutri generis, sicut *ly omne*, quando autem hoc nomen *homo* tenetur materialiter est neutri generis et indeclinabile. Unde versus: *Dictio quaecumque si fuerit materialis, est neutri generis et indeclinabile nomen*" (*Ibidem*).

²² Alain de Libera remarca que la unió de la regla gramatical, segons la qual els termes en suposició material són de gènere neutre, amb la regla segons la qual els predicats de segona intenció posen el subjecte en suposició material, era identificada com a pròpia de l'escola buridanià pels seus adversaris a París: "le système formé par la règle selon laquelle un prédicat de seconde intention met son sujet en supposition matérielle et la règle selon laquelle tout mot qui suppose matériellement est du genre neutre était regardée comme typiquement buridanien par les adversaires parisiens du buridanisme" (*Ibidem*, p. 19, nota 2).

Non tamen debet dici quod tales termini ut sic sumuntur sunt nomina substantiva et neutri generis, sicut quidam imaginantur, sicut nec *nemo* exercita debet dici signum universale negativum, quamvis habeat vim signi universalis negativi. Nec *Bailus* debet dici rex quia gerit vices regis. Nec qualitates debent dici formae substantiales quia gerunt seu habent vim formarum substantiarum. Nec instrumentus debet dici agens principale quia agit in virtute agentis principalis. Unde notanter dicit Sanctus Doctor quod sumitur in vi nominis; non tamen dicit quod sint nomina²³.

Els termes així presos en suposició material *actuen com a* noms substantius de gènere neutre, però això no autoritza a dir que *són* noms substantius de gènere neutre, com imaginem alguns (*sicut quidam imaginantur*). Igual que el batlle no es pot dir que siga rei, malgrat que en faça les funcions (un tipus de semblança, per cert, com les que el predicador utilitzarà moltes vegades en els seus sermons). Aquest *sicut quidam imaginantur* apunta directament a una polèmica amb altres filòsofs, com és propi de l'estructura d'aquests tractats medievals que formen part d'un ampli diàleg entre opinions diferents que s'enfronten metodològicament en el text. No cal més que anar a l'inici del *De suppositionibus*, on sant Vicent exposa les diferents opinions sobre el tema a partir de les posicions filosòfiques al voltant de la naturalesa de l'universal –tema tractat en el seu altre escrit filosòfic, la *Quaestio de unitate universalis*–. La qüestió lògica estudiada es fonamenta doncs en uns pressupòsits metafísics, i la postura al respecte que adopta sant Vicent i que defensa en el seu tractat és la *via media* de St. Tomàs, entre el nominalisme extrem de l'escola d'Occam i el realisme extrem de Burleigh²⁴.

Sant Vicent deixa clara la seua postura de partença des de l'inici, bo i col·locant-se en un punt determinat dintre del mapa de posicions filosòfiques en joc. Aquesta posició és important per tal d'esbrinar les influències i les possibles fonts del seu tractat. L'esment explícit d'Occam i de Burleigh és una primera pista que va explorar García Cuadrado²⁵. El *De suppositionibus* ferrerià, però, conté moltes altres referències no tan explícites, amagades sota els esments genèrics a “alguns autors”. Com explica García Cuadrado, açò no és gens estrany si tenim en compte el costum de citar explícitament només els autors ja reconeguts com a autoritats incontestables. Hi ha doncs referències

²³ Ferrer, *Tratado*, ed. García Cuadrado 2011, p. 256.

²⁴ “Quia ergo secundum primam opinionem extremam de universali tractavit de suppositionibus dicens Galtirius [= Walter Burleigh], secundum vero aliam opinionem similiter extremam tractavit de eisdem idem frater Guilelmus Ockham et sui sequaces; ideo secundum veram sententiam et mediam de universali multo magis et de suppositionibus huiusmodi pertractandum” (*Ibidem*, p. 78).

²⁵ García Cuadrado 1998.

genèriques que encara no han pogut ser identificades: *para ello sería preciso un conocimiento más detallado de los materiales que Ferrer pudo utilizar así como de los maestros que tuvo en Lérida y sobre todo en Barcelona, donde recibió su instrucción lógica*²⁶.

La presència d'una tendència marcadament nominalista a la Universitat de Lleida en els anys de formació de Vicent Ferrer és una dada que cal tenir en compte²⁷. Així, lligant els caps de les dades que ens ha portat fins ací, sembla que podem apuntar que aquells que s'oculten sota el *quidam imaginantur* de la cita anterior, els qui creuen, equivocadament segons Ferrer, que els noms presos en suposició material són substantius de gènere neutre (quan en realitat actuen com a tals, però no es pot dir que ho siguin), són els seguidors de l'escola buridaniana. El tractament que fa el nostre autor de la suposició simple podria confirmar aquesta hipòtesi: sant Vicent, en aquests punts concrets, estaria "debatent" amb aquest corrent. Com s'ha explicat abans, la unió de la regla gramatical que tots els termes presos en suposició material són neutres amb la consideració de la suposició simple com una forma més de suposició material era vista com una doctrina típicament buridaniana²⁸. Això permet considerar que el subjecte de la proposició *homo est species* es troba en suposició material. En afegir-li un quantificador universal, la proposició resultant, per tal de ser correcta, hauria de ser *omne homo est species*, amb el quantificador en gènere neutre, per tant. Aquesta "anomalia gramatical" salva l'enunciat com a vertader (sempre que el subjecte estiga en suposició material); per contra, *omnis homo est species* seria falsa (per bé que gramaticalment correcta), perquè el quantificador en gènere masculí només pot indicar un subjecte pres en suposició personal -i és fals que qualsevol home existent siga una espècie. En eliminar la suposició simple, els nominalistes extrems juguen l'aposta a dues cartes: o el subjecte és pres en suposició material, o en

²⁶ Ferrer, *Tratado*, ed. García Cuadrado 2011, p. 27-28.

²⁷ Vegeu Forcada 1973, p. 44-46; Ferrer, *Tratados filosóficos*, ed. Forcada, Robles 1987, p. 16. García Cuadrado puntualitza que la doctrina lògica del valencià s'explicaria millor a partir de la tradició escolar de l'orde dels Dominics (on va impartir la docència) que no de la Universitat de Lleida (Ferrer, *Tratado*, ed. García Cuadrado 2011, p. 27, nota 68). Amb tot i això, els seus estudis el posarien en contacte, sens dubte, amb les posicions nominalistes –cosa que no vol dir ni que les acceptara, ni que foren la influència principal del seu tractat, com és evident–. Però sembla igualment evident que devia conèixer-les bé. Per a un resum panoràmic de l'ambient intel·lectual en què es va moure sant Vicent en els seus anys de formació, vegeu la introducció d'Adolfo Robles a Ferrer, *Tratados filosóficos*, ed. Forcada, Robles 1987, p. 5-19, especialment les p. 15-17 pel que fa a les possibles influències rebudes per Ferrer, malgrat que no les cite expressament. Un dels noms que hi apareix és, precisament, el de Buridà, al costat del de Burleigh, com a autors coneguts pel nostre dominic (*Ibidem*, p. 17). Per a una panoràmica dels lògics contemporanis de sant Vicent vinculats a la Corona d'Aragó, vegeu Muñoz Delgado 1972, pp. 52-59.

²⁸ Vegeu més amunt la nota 22.

suposició personal. Hi ha o individus o paraules -i els conceptes universals es resolen en paraules.

Sant Vicent sí distingeix la suposició simple de les dues anteriors. En el tractament que en fa, enuncia una sèrie de regles. La tercera, és que *omnis propositio cuius subiectum supponit simpliciter est singularis*²⁹. Contra aquesta regla, s'alcen alguns arguments. Un d'ells, el tercer, afirma que tota proposició singular es conté sota alguna proposició universal que té el mateix predicat. L'universal corresponent a *homo est species* seria *omnis homo est species*, clarament falsa. Ergo cap proposició el subjecte de la qual estiga en suposició simple pot ser singular³⁰. Contra aquest argument, respon sant Vicent que l'universal corresponent a *homo est species* no és, en efecte, *omnis homo est species*, sinó *omne universale est species* o *omne intentionale est species*. Així, la regla queda demostrada, ja que la proposició singular en qüestió sí té una d'universal corresponent³¹. Per als nominalistes, el problema no es planteja en els mateixos termes ja que, en considerar la proposició singular amb el subjecte en suposició material, hi ha prou amb posar el terme sinca-tegoremàtic *omne* en neutre per convertir-la en universal. Aquesta solució no la contempla el nostre dominic, sinó que proposa una altra d'enginyosa: si en *homo est species* el subjecte està en suposició simple, suposa per un universal o ésser intencional. Ergo la corresponent universal ha de ser *omne universale est species* o *omne intentionale est species*. Clarament, en aquest punt, sant Vicent marca distàncies amb el tractament que autors nominalistes contemporanis com Buridà o Albert de Saxònia fan de la suposició simple a partir de l'anàlisi de la proposició *homo est species*³².

4. CONCLUSIONS

La relació entre els escrits filosòfics de sant Vicent i els seus sermons sempre ha estat una qüestió pendent en la crítica. Certament, no és fàcil establir una connexió clara i directa entre dos tipus de textos tan diferents en la seua concepció i en la seua finalitat com són, per una banda, els tractats tècnics pensats en un context de formació filosòfica escolàstica i, per una altra,

²⁹ Ferrer, *Tratado*, ed. García Cuadrado 2011, p. 230.

³⁰ *Ibidem*, p. 234.

³¹ "Ad tertium solvitur ex hoc, quoniam universales propositiones istius singularis: *homo est species*, sunt istae: *omne universale est species*, *omne intentionale est species*, quae ut patet non sunt in toto falsae" (*Ibidem*, p. 238).

³² El tractament lògic d'aquesta proposició és diferent segons el pressupòsit de partença realista (extrem o moderat) o nominalista que adopten els autors, dintre de l'anomenada "querella dels universals", com deixa clar Alain de Libera: vegeu Libera 1991; 1996, p. 370-380.

uns discursos orals acompanyats d'una forta dimensió teatral la intenció dels quals és predominantment didàctica i penitencial (i que, a més a més, ens han arribat en forma mutilada a través de *reportationes* que no són sinó una ombra del text original). Encara, fins a quin punt podem dir que el Vicent Ferrer de vint-i-dos anys, prometedor mestre de lògica que no ha començat els seus estudis en profunditat de teòleg, és el mateix que el Vicent Ferrer predicador i anunciador de l'apocalipsi de quaranta anys després? Tot apunta, en efecte, a un tall radical entre els dos mons. I, no obstant això, les petjades del primer han de romandre en algun lloc del segon. Com escrivia el P. Robles fa més de vint anys, els tractats filosòfics de sant Vicent han recobrat una actualitat en la història de la semàntica i de la comunicació i són, a més, la base de la seua actuació posterior com a predicador, de manera que els principis filosòfics que tracten apareixen sovint en els sermons³³.

No sempre ho fan, però, de manera clara i directa. El caràcter ancilar que el predicador atorga a la filosofia relega aquestes referències a una posició subordinada al discurs moral i per això també, sovint, en les *reportationes* apareixen condensades o mutilades. En el cas que ens ha ocupat, hem mirat de desenvolupar el que seria una d'aquestes referències amagades en un passatge breu, que en el cos general del sermó en el qual s'inscriu sembla tenir una funció més aviat de parèntesi explicatiu d'un punt secundari: una mera anotació gramatical sobre una frase de la Bíblia. En remuntar-nos fins a la font originària d'aquesta referència, però, hem arribat al *De suppositionibus* i hem trobat que, al darrere, hi ha, en efecte, tot un programa intel·lectual que posiciona sant Vicent en un espai concret en els debats filosòfics contemporanis, dels quals estava perfectament al dia. És una proposta metodològica que pot oferir una nova mirada sobre els sermons: una mirada que hi siga capaç de veure tot el rerefons intel·lectual que subjau al discurs aparentment fàcil i directe d'un predicador popular que, a més, era un pensador profund. Per altra banda, des de l'altre costat, l'estudi dels tractats filosòfics es pot veure també enriquit d'alguna manera en contrastar-los amb els sermons. En aquest cas, per exemple, hem trobat que algunes de les referències genèriques del *De suppositionibus* a autors o escoles el nom dels quals no s'esmenta explícitament podrien ser resoltes: en concret, la que fa en tractar precisament la qüestió del gènere neutre dels termes presos com a substantius en una proposició on tenen suposició material. Un estudi més aprofundit de les referències concretes a l'ambient cultural en què es va formar sant Vicent podria confirmar que està debatent, ací, amb les posicions nominalistes d'un Joan Buridà o d'un Albert de Saxònia.

---

³³ Robles 1996, p. 20.

L'interlocutor fictici que en el sermó al·lega que caldria corregir la sintaxi del passatge del capítol sis de la carta als Efesis no és més que una instància del text vicentí, una veu inventada d'algú que sap una mica de llatí, però gens de lògica i, per descomptat, encara menys de teologia. Aquesta ignorància provoca una resposta del predicador que, desenvolupada, podria ser la següent:

en *et gladium spiritus, quod est verbum Dei*, el relatiu '*quod*' es refereix a '*gladium*' pres en suposició material, és a dir, referit no al concepte ni a la cosa, sinó a la paraula de manera autoreferencial i metalingüística: és com si diguérem 'l'espasa, mot que ací significa la paraula de Déu'. I, com és sabut, els termes presos en suposició material funcionen com si foren substantius en gènere neutre; atenció: és com si foren substantius de gènere neutre, però no dic que ho siguen, com fan altres (això ja ho vaig explicar al meu tractat sobre les suposicions dels termes). Així doncs, el '*quod*' en gènere neutre està més que justificat; i abans t'haurien de tallar la mà que permetre que la clavares en el text bíblic per a corregir-lo sense saber tot açò, que nosaltres, teòlegs ben formats, sabem molt bé -i per això som els únics que podem clavar-hi mà³⁴

5. BIBLIOGRAFIA CITADA

FONTS

- Ferrer, Vicent, *Oeuvres de Saint Vincent Ferrier. Tome premier*, ed. Pierre Henri Fages, París, Piccard, 1909.
- Ferrer, Vicent, *Sermons de Quaresma*, ed. Manuel Sanchis Guarner, vol. II., València, Albatros, 1973.
- Ferrer, Vicent, *Tractatus de suppositionibus*, ed. John A. Trentman, Stuttgart-Bad Cannstatt, Frommann - Holzboog, 1977a.
- Ferrer, Vicent, *Sermons*, ed. Gret Schib, vol. IV., Barcelona, Editorial Barcino, 1977b.
- Ferrer, Vicent, *Sermons*, ed. Gret Schib, vol. V., Barcelona, Editorial Barcino, 1984.
- Ferrer, Vicent, *Tratados filosóficos*, traducción de Vicente Forcada; introducción y notas de Adolfo Robles, València, Provincia Dominicana de Aragón, 1987.

---

³⁴ Potser convé recordar que, precisament, entre les novetats introduïdes per sant Vicent en el seu tractat es troba la inclusió d'una "suposició relativa" (Ferrer, *Tratado*, ed. García Cuadrado 2011, pp. 268-283). Però no és un tipus de suposició que siga rellevant per al que es tracta ací: el pronom relatiu, en efecte, suposa pel seu antecedent que, en el cas de l'enunciat sotmès ací a anàlisi -i això és l'important-, és un terme pres en suposició material.

- Ferrer, Vicent, *Quaestio de unitate universalis*, ed. Alexander Fidora, Mauro Zonta, Santa Coloma de Queralt, Obrador Edèndum, 2010.
- Ferrer, Vicent, *Tratado de las suposiciones de los términos (1371/1372)*, ed. José Ángel García Cuadrado, Pamplona, EUNSA, 2011.

ESTUDIS

- Beuchot, Mauricio (1995), *El pensamiento filosófico de San Vicente Ferrer*, València, Ajuntament de València.
- De Rijk, Lambertus Marie (1982), *The Origins of the Theory of the Properties of Terms*, dins Kretzmann, Norman; Kenny, Anthony; Pinborg, Jan (eds.), *The Cambridge History of Later Medieval Philosophy*, Cambridge, Cambridge University Press, pp. 161-173.
- Ducrot, Oswald (1976), *Quelques implications linguistiques de la théorie médiévale de la supposition*, dins Parret, Herman (ed.), *History of Linguistic Thought and Contemporary Linguistics*, Berlín, De Gruyter, pp. 189-227.
- Forcada, Vicente (1973), *Momento histórico del tratado De suppositione de San Vicente Ferrer*, “Escritos del Vedat” 3, pp. 37-89.
- García Cuadrado, José Ángel (1998), *Una fuente inédita de la doctrina de la suposición en Vicente Ferrer: la polémica Burleigh & Ockham*, “Revista Española de Filosofía Medieval” 5, pp. 135-146.
- Libera, Alain de (1991), *Entre Ockham et Buridan. Remarques sur la problématique des universaux chez Albert de Saxe*, dins Biard, Joël (ed.), *Itinéraires d’Albert de Saxe. Paris-Vienne au XIVe siècle*, París, Vrin, pp. 13-30.
- Libera, Alain de (1996), *La querelle des universaux. De Platon à la fin du Moyen Age*, París, Seuil.
- López García, Ángel (1996), *La lingüística valenciana a l’edat mitjana: sant Vicent Ferrer i els modistes*, dins Prunyonosa, Manuel (ed.), *Historiografia lingüística valenciana*, València, Universitat de València, pp. 47-58.
- Martínez, Tomàs (2002), *Sobre l’auditori dels sermons*, dins *Aproximació als sermons de sant Vicent Ferrer*, Paiporta, Denes, pp. 105-126.
- Muñoz Delgado, Vicente (1972), *Lógica Hispano-Portuguesa hasta 1600 (notas bibliográfico-doctrinales)*, dins *Repertorio de historia de las ciencias eclesiásticas en España*, Salamanca, Instituto de Historia de la Teología Española, vol. IV, pp. 9-122.
- Robles, Adolfo (1996), *Obras y escritos de San Vicente Ferrer*, València, Ayuntamiento de Valencia.
- Rubio, Josep E. (2007), *Estratègies divulgatives i pedagògiques en els sermons vicentins: de la filosofia a la moral*, dins *El fuego y la palabra*.

- San Vicente Ferrer en el 550 aniversario de su canonización*, València, Generalitat Valenciana, pp. 133-144.
- Rubio, Josep E. (2009), *Salvar Aristòtil? La teologia davant la cultura pagana a la tardor medieval*, “eHumanista: Journal of Iberian Studies” 13, pp. 173-194.
- Sobrer, Josep Miquel (1985), *Les veus de sant Vicent Ferrer*, dins *Actes del Quart Col·loqui d’Estudis Catalans a Nord-Amèrica*, Barcelona, Publicacions de l’Abadia de Montserrat, pp. 173-182.
- Vàrvaro, Alberto (1983), *Literatura románica de la Edad Media*, Barcelona, Ariel.
- Weijers, Olga (2013), *In Search of the Truth. A History of Disputation Techniques from Antiquity to Early Modern Times*, Turnhout, Brepols.
- Ysern, Josep-Antoni (1998-1999), *Sobre el Sermo unius confessoris et septem arcium spiritualium de sant Vicent Ferrer*, “Revista de llengües i literatures catalana, gallega y vasca” 6, pp. 113-137.

Fecha de recepció del article: julio 2018

Fecha de aceptació y versión final: noviembre 2018